

AZƏRBAYCANDA KORONAVİRUSA QARŞI APARILAN FİSKAL SİYASƏTİN ƏSAS İSTİQAMƏTLƏRİ

Daxil olub: 8 fevral 2022-ci il
Qəbul olunub: 17 mart 2022-ci il
Received: 8 Februry 2022
Accepted: 17 March 2022

Həsən Həsənov
doktorant, Gəncə Dövlət Universiteti
hasanov.hasan020@gmail.com

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi koronavirus pandemiyasının iqtisadi təsirini azaltmaq üçün Azərbaycan hökuməti tərəfindən həyata keçirilən fiskal siyasətin effektivliyini təhlil etmək, pandemiya ilə əlaqədar Azərbaycan iqtisadiyyatının üzləşdiyi əsas problemləri müəyyən etmək və bu problemlərin həllində fiskal siyasətin rolunu qiymətləndirmək, fiskal siyasətin iqtisadiyyatın müxtəlif sektorlarına təsirini və bu siyasətlərin bölgü təsirlərini araşdırmaq, gələcək böhranlara qarşı fiskal siyasət reaksiyasını optimallaşdırmaq üçün tövsiyələr verməkdən ibarətdir. Tədqiqatın metodologiyası – məqalə işlənib hazırlanarkən, bütün dünya dövlətlərinə təsirin ümumi vəziyyəti təhlil edilmiş, təsviri yanaşma ilə birlikdə, analitik yanaşma da tətbiq edilmiş, iqtisadi-statistik məlumatlardan istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti ondadır ki, ilk növbədə pandemiyanın iqtisadi və sosial sahədə yaratdığı problemlər dərinlən təhlil edilmiş və ona qarşı aparılan fiskal siyasət təhlil edilərək mövcud böhran şəraitində hansı tədbirlərin görülməsinə dair mülahizələr və təkliflər verilməmişdir. Bu da öz növbəsində qarşıya çıxacaq yeni bir böhran vəziyyətində daha çevik və effektiv reaksiya verilməsinə, resursların daha səmərəli istifadəsinə və ümumi iqtisadi inkişafa nail olunmasında ciddi əhəmiyyət kəsb edir.

Tədqiqatın aktuallığı və orijinallığı ondan ibarətdir ki, koronavirus pandemiyası dünya iqtisadiyyatına, o cümlədən Azərbaycan iqtisadiyyatına ciddi təsir göstərmiş. Beləliklə, pandemiyanın iqtisadiyyata təsirini yumşaltmaq və hökumətin həyata keçirdiyi siyasət tədbirlərinin effektivliyini başa düşmək üçün Azərbaycanda pandemiya ilə bağlı fiskal siyasətin əsas istiqamətlərinin öyrənilməsi çox vacibdir. Pandemiya yayılmağa davam etdikcə və yeni variantlar ortaya çıxdıqca, siyasətçilər həyata keçirilən fiskal siyasətlərin effektivliyini qiymətləndirməli və onları müvafiq qaydada tənzimləməlidirlər. Odur ki, bu tədqiqat Azərbaycanda cari fiskal siyasət tədbirlərinin effektivliyi və potensial təkmilləşdirmə istiqamətləri haqqında məlumat verəcəkdir. Tədqiqat Azərbaycanda və digər oxşar ölkələrdə pandemiya qarşı maliyyə siyasəti ilə bağlı cavab tədbirləri ilə maraqlanan siyasətçilər, akademiklər və digər maraqlı tərəflər üçün aktual olacaq.

Tədqiqatın nəticələri ölkədə koronavirusa qarşı aparılan mübarizənin sağlam şəkildə həyata keçirildiyini, fiskal risklərin mümkün qədər aradan qaldırıldığını və böhranın təsirlərinin aparılan fiskal siyasət vasitəsilə yüngülləşdirildiyini və verilən təkliflərlə belə böhran vəziyyətlərinin daha effektiv idarə olunmasını özündə cəmləşdirir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondadır ki, Azərbaycan hökumətinin pandemiya cavab olaraq həyata keçirdiyi fiskal siyasət tədbirlərinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi nisbətən yeni və az öyrənilmiş sahə olduğundan, bu tədqiqatı orijinal və unikal hesab etmək olar. Tədqiqat

pandemiyanın ölkə iqtisadiyyatına təsirini nəzərə alaraq Azərbaycanda fiskal siyasətin əsas istiqamətlərinin hərtərəfli təhlilini təmin edir. O cümlədən, tədqiqat mövcud ədəbiyyatda tam araşdırılmamış kritik aspekt olan pandemiya cavab olaraq hökumət tərəfindən həyata keçirilən fiskal siyasət tədbirlərinin bölgü təsirlərini araşdırır. Tədqiqat Azərbaycan hökumətinə davam edən pandemiya və gələcək böhranlara öz fiskal siyasət reaksiyasını optimallaşdırmaq üçün siyasi tövsiyələr verəcək ki, bu da mövcud ədəbiyyata töhfə verəcək və sahəyə elmi yenilik əlavə edəcək. Əlavə olaraq tədqiqat qabaqcıl beynəlxalq təcrübə ilə müqayisədə Azərbaycanda həyata keçirilən fiskal siyasətin effektivliyinə dair fikirlər verir ki, bu da Azərbaycan kimi inkişaf etməkdə olan ölkələrdə pandemiya qarşı maliyyə siyasəti reaksiyalarına dair ədəbiyyata elmi yenilik əlavə edəcək.

Açar sözlər: *koronavirus, vergi islahatları, vergi stimulları, büdcənin tənzimlənməsi, iqtisadi siyasət.*

ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ, ПРОВОДИМОЙ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ ПРОТИВ КОРОНАВИРУСА

Гасан Гасанов
докторант, Гянджинский государственный университет
hasanov.hasan020@gmail.com

Резюме

Цель исследования - проанализировать фискальную политику, проводимую в период пандемии *COVID-19* в стране, и определить пути эффективного использования инструментов фискальной политики в кризисной ситуации. Методология исследования в том, что при разработке статьи анализировалась общая ситуация влияния на все страны мира, наряду с описательным подходом применялся также аналитический подход, использовались экономические и статистические данные.

Практическая значимость исследования в том, что в первую очередь глубоко проанализированы проблемы, вызванные пандемией в экономической и социальной сферах, и проанализирована фискальная политика в отношении нее, а также даны соображения и предложения о том, какие меры могут быть приняты в условиях текущего кризиса. Это, в свою очередь, имеет большое значение для достижения более гибкого и эффективного реагирования на новый кризис, более эффективного использования ресурсов и общего экономического развития. Результаты исследования показывают, что борьба с коронавирусом в стране ведется здоровым образом, фискальные риски максимально устранены, а последствия кризиса смягчаются за счет налогово-бюджетной политики, а предложения включают более эффективное управление такими кризисными ситуациями.

Оригинальность и научная новизна исследования в том, что были проанализированы и оценены политики, реализуемые в период кризисной ситуации в стране, и сделаны предложения на основе анализа местного и международного опыта по предотвращению возможных ситуаций.

Ключевые слова: *коронавирус, налоговые реформы, налоговые льготы, корректировка бюджета, экономическая политика.*

PRIMARY DIRECTIONS OF FISCAL POLICY IN AZERBAIJAN AGAINST CORONAVIRUS

Hasan Hasanov

*PhD student, Ganja State University
hasanov.hasan020@gmail.com*

Abstract

The purpose of the research - is to analyze the fiscal policy carried out during the period of the COVID-19 pandemic in the country, and to determine the ways of effective use of fiscal policy tools in a crisis situation.

The methodology of the research - while developing the article, the general situation of influence on all the countries of the world was analyzed, together with the descriptive approach, the analytical approach was also applied, economic and statistical data were used.

The practical importance of the research - first of all, the problems caused by the pandemic in the economic and social spheres were deeply analyzed and the fiscal policy against it was analyzed and considerations and suggestions were given on what measures can be taken in the current crisis conditions. This, in turn, is of great importance in achieving a more flexible and effective response to a new crisis, more efficient use of resources, and overall economic development.

The results of the research - the study shows that the fight against the coronavirus in the country is carried out in a healthy way, fiscal risks are eliminated as much as possible, and the effects of the crisis are mitigated through the fiscal policy, and the proposals include more effective management of such crisis situations.

The originality and scientific novelty of the research - the policies implemented during the crisis situation in the country were analyzed and evaluated, and proposals were made by analyzing the local and international experience to prevent possible situations.

Keywords: *coronavirus, tax reforms, tax incentives, budget adjustment, economic policy.*

Giriş

Təkbizolunmaz faktdır ki, COVID-19 dünyanın demək olar ki, hər bir ölkəsinə mənfi təsir göstərüb. Bəzi ölkələrdə iqtisadi təlatümlərə və hətta iqtisadi tənəzzülə səbəb oldu. Mikro və orta şirkətlərin bağlanması, işsizliyin artması, ölkələrin gəlirlərinin azalması və dövlət xərclərinin artması kimi iqtisadi və sosial sahələrdə ölkələrə təsir etdi. Üstəlik, ölkələr koronavirusun iqtisadiyyatlarına təsirini aradan qaldırmaq və ya heç olmasa yüngülləşdirmək üçün kifayət qədər pul xərcləməli olublar. Ölkələr COVID-19-un yaratdığı çətinliklərin öhdəsindən gələ bilmək üçün vergilərin azaldılması, vergi endirimləri, fiskal siyasətlərin yenidən formalaşdırılması, yeni sosial paketlərin tətbiqi kimi iqtisadi siyasətlərində həyati və ciddi qaydalar və

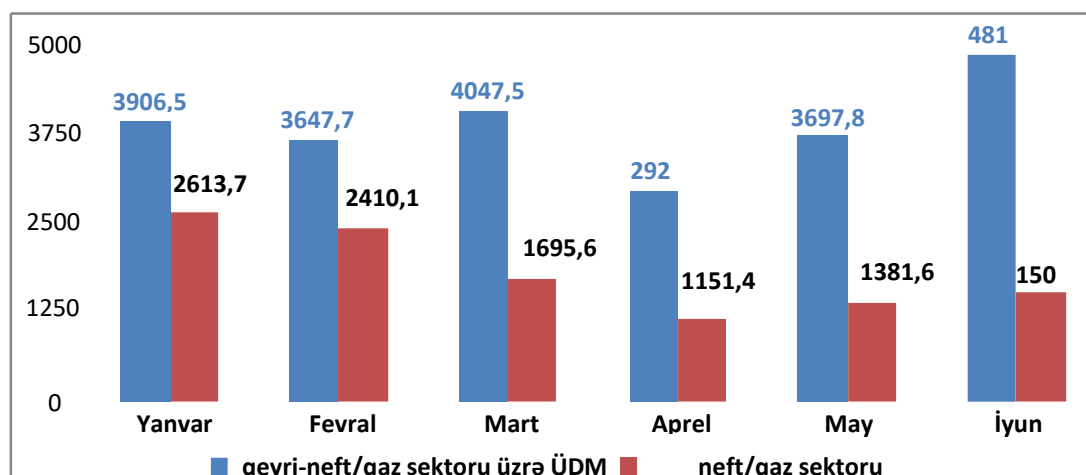
düzəlişlər etdi. Ölkələr tərəfindən qəbul edilən vergi islahatının əsas məqsədləri ölkədə maliyyə təhlükəsizliyini və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafını təmin etmək, sahibkarlıq və büdcə tərtibatı üçün əlverişli şərait yaratmaq olmuşdur. Faktiki olaraq bütün dünya ölkələrində təşvişə səbəb olan COVID-19 çağırışı ölkələri təcili qərarlar qəbul etməyə məcbur etdi. COVID-19 epidemiyası ölkələri virusun yayılmasını minimuma endirmək, habelə iqtisadiyyatı və əhalini dəstəkləmək üçün operativ həll yolları axtarmağa məcbur etdi [1]. Antiböhran siyasətinin əsas istiqamətləri kimi, inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələr, birincisi, dəstəyin həcminə görə, ikincisi, istifadə olunan alətlər toplusuna görə fərqlənilir. Azərbaycan hökumətinin qəbul etdiyi qətnamələr dəstək sahəsində beynəlxalq təcrübə ilə tam uyğunlaşır. Qeyd etmək lazımdır ki, pandemiya dövründə neftin qiymətinin həddən artıq aşağı düşməsi və bununla da dövlət büdcəsinə daxilolmalarda yaranan azalmalar büdcə və vergi siyasətinə yenidən baxılmanı labüd etdi. 2020-ci ilin yanvar-iyun ayları ərzində Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) neft və qaz gəlirləri 4 914,7 milyon manat təşkil edib. Neft və qaz sazişlərinin icrasından 4 130,1 milyon manat vəsait daxil olub. Bu aylar üzrə xam neftin orta xalis qiyməti 38,7 dollar təşkil edib. Bu dövrdə bonus ödənişlərindən 767,8 milyon manat, tranzit gəlirlərindən 10,6 milyon manat və akr ödənişlərindən 6,2 milyon manat vəsait əldə edilmişdir [2]. Bundan əlavə, bütün dünyada pandemiyanın xırda və orta sahibkarlara, iri şirkətlərə və vətəndaşlara təsiri global dünyanın bir hissəsi olan Azərbaycandan da yan keçmədi. Bir sıra şirkətlər, xüsusilə də xırda sahibkarlar pandemiyanın yaratdığı təsirlər nəticəsində bazarı tərk etməyə məcbur oldular. Dünyada və ölkədə baş verən bu iqtisadi tənəzzül, sahibkarlara mənfi təsirlərin aradan qaldırılması, insanların rifah halının mümkün qədər artırılması məqsədilə dövlət tərəfindən respublikada bir sıra iqtisadi və sosial tədbirlər görülməsini labüd etdi. Pandemiya şəraitində Azərbaycanın gələcək inkişafına dair strategiyanın ən mühüm vəzifələri vergi inzibatchılığının təkmilləşdirilməsi, vergi güzəştlərinin artırılması kursunun davam etdirilməsi və vergi sisteminin sadələşdirilməsi idi. Azərbaycanda vergi islahatının əsas məqsədləri ölkədə maliyyə təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, sahibkarlıq və büdcə tərtibatı üçün əlverişli şəraitin yaradılmasıdır. Kiçik və orta biznes üçün əlverişli institusional mühitin yaradılması iqtisadiyyatın şaxələndirilməsinə, qeyri-neft sektorunun inkişaf prinsipləri əsasında genişlənməsinə, yeni iş yerlərinin açılmasına və eyni zamanda, bu iş yerlərinin müasirləşməsinə töhfə verir. Dövlət idarəetmə sistemində vaxtında aparılan islahatlar Azərbaycana pandemiya dövrünün çağırışlarına adekvat cavab verməklə yanaşı, bütün postpandemiyadan sonrakı müdaxilə sistemi üçün tapşırıq və müdafiə mexanizmlərini formalaşdırmağa imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, koronavirusun mənfi təsirlərinin azaldılması üçün bir sıra tədbirlərin görülməsi və paketlərin hazırlanması üçün tapşırıq və sərəncamlar verilmişdir. Qeyd etmək lazımdır ki, "Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı"na əsasən koronavirus pandemiyasının Azərbaycan iqtisadiyyatına təsirinin qiymətləndirilməsi məqsədilə iqtisadiyyat nazirinin rəhbərliyi ilə İşçi Qrupun yaradılması tapşırılmışdır. İşçi qrupuna göstəriş

verilib ki, 15 gün müddətində koronavirusdan zərər çəkmiş sahibkarların müəyyən edilməsi meyarlarını təsdiq etsin; koronavirusun biznes mühitinə təsirini qısa və orta müddətdə azaltmağa və iqtisadi artımı təmin etməyə imkan verəcək tədbirlərə dair təkliflər paketini hazırlayıb Nazirlər Kabinetinə təqdim etsin; sahibkarlara dəyər biləcək zərərin məbləğini müəyyən etsin [3]. Azərbaycan Mərkəzi Bankı əmanətlərin məbləğindən, valyutasından və bankların maliyyə vəziyyətindən asılı olmayaraq əmanətlərin tam sığortalanması müddətini 2020-ci il martın 4-dən dekabrın 4-dək uzadıb. Koronavirus pandemiyasının və onun yaratdığı global enerji və fond bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların iqtisadiyyata mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamına əsasən, Azərbaycan Respublikasında makroiqtisadi sabitlik, ölkədə məşğulluq və sahibkarlıq subyektlərinə, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinə dövlət dəstəyinin göstərilməsi üçün proqramlar hazırlanıb. Azərbaycanda 2,5 milyard manatadək (ÜDM-in 3%-i) iqtisadi dəstək tədbirləri həyata keçirilib [4]. Qeyd etmək lazımdır ki, vəsait yalnız koronavirusun makro və mikro-iqtisadi təsirlərini stabilləşdirməyə, o cümlədən sahibkarlıq subyektlərinə və vətəndaşlara deyil (vətəndaşların və sahibkarlıq subyektlərinin dəstəyinə may ayının sonuna 1,4 milyon vətəndaşa ümumilikdə 4 milyard manatə yaxın vəsait yönəldilib), həm də strukturun inkişafına və dəyişən vəziyyətə uyğunlaşmasına sərf olunub. Yəni milli iqtisadiyyatda dəyişən global dünyanın tərkib hissəsi kimi müəyyən dəyişikliklər aparılıb. 2020-ci ilin beş ayının sonunda fiskal tətillər və vergi dərəcələrinin azaldılması da daxil olmaqla antiböhran tədbirlərinin ümumi həcmi ÜDM-in 4,3%-nə çatır [5, s.52]. Qeyd etmək lazımdır ki, son illərdə Azərbaycanda iqtisadiyyatın sabitləşdirilməsi istiqamətində genişmiqyaslı işlər aparılıb, iqtisadiyyatın sənayeləşməsi həyata keçirilib, vergi və gömrük sahələrində şəffaflığın artırılması istiqamətində səmərəli tədbirlər həyata keçirilib və bu da son nəticədə büdcəyə xeyli profisit daxilolmalarına səbəb olub.

COVID-19-un ölkə iqtisadiyyatına təsiri

2020-ci ildə global iqtisadi resessiya fonunda demək olar ki, bütün ölkələrin iqtisadiyyatında pandemiyanın təsirləri müşahidə olunmuş, global əmtəə və fond bazarlarında geniş volatillik davam etmişdir. Mürəkkəb global-iqtisadi çağırışlar fonunda Azərbaycan iqtisadiyyatında da bir çox sektorlarda geriləmə qeydə alınmışdır. 2020-ci ildə neft və qeyri-neft sektorunda əlavə dəyər istehsalı müvafiq olaraq 7,0 faiz və 2,6 faiz azalmaqla, bütövlükdə ölkə iqtisadiyyatında 72,4 milyard manat dəyərində (2019-cu illə müqayisədə 4,3 faiz az) ÜDM istehsal edilmişdir [6, s.12]. Aşağıdakı diaqram Dövlət Statistika Komitəsinin 2020-ci ilin birinci yarım ilinin statistik məlumatlarını əks etdirir:

Diaqram 1. 2020-ci ilin birinci yarısının ayları üzrə iqtisadiyyatın sektorları üzrə ÜDM istehsalının dinamikası, cari qiymətlərlə, mln manat

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi [7]

Diaqramdan ilin ilk 3 ayı istisna olmaqla, apreldən, yəni ölkə boyu sərt karantin rejiminin tətbiq olunduğu ilk aydan etibarən, qeyri neft-qaz sektorunda formalaşan ÜDM-in miqdarında kəskin azalma müşahidə olunur. Aprel ayında qeyri neft-qaz sektorunda formalaşan ÜDM-in miqdarı 4 milyard manatdan 2.9 milyard manata düşərək 27.7 faiz azalıb. Sonrakı aylarda, yəni may və iyun aylarında müvafiq olaraq 26.3 və 30.2 faizlik nominal artım baş verib [7]. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsi neft gəlirlərindən kifayət qədər asılıdır və 2020-ci ilin büdcə layihəsi hazırlanarkən neftin qiyməti hər barrel üçün 55 dollar hesablanmışdır. Lakin 2020-ci ilin aprel ayında neftin 1 barrelinin qiyməti 10 dollara qədər düşmüşdür. Büdcəyə daxilolmaların kəskin şəkildə azalması sadəcə neftin qiymətinin düşməsi ilə deyil, o cümlədən qapanmaların yaratdığı çətinliklərlə də birbaşa bağlıdır. Belə ki, qapanmalar səbəbiylə uzun bir müddət istehsalat obyektləri, müəssisələr, ictimai-iaşə obyektlərinin fəaliyyət göstərməməsi dövlət büdcəsinə bu təsərrüfat subyektlərindən alınan vergilərin daxil olmaması ilə nəticələndi. Əlavə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, pandemiya səbəbiylə ölkələrarası ticarət əlaqələrinin məhdudlaşması, xarici ticarət dövriyyəsinin azalmasına gətirib çıxartdı ki, bu da öz növbəsində gömrük rüsumlarının əhəmiyyətli dərəcədə azalmasına səbəb oldu. Pandemiya zamanı respublika üçün vəziyyəti daha da çətinləşdirən məqamlardan biri də, ölkə iqtisadiyyatında dövlət sektorunun əhəmiyyətli yer alması idi. Xüsusilə enerji və kommunal sahəsindəki bir sıra mühüm şirkətlərin dövlət şirkəti olması dövlət büdcəsinin xərc yükünü daha da artıran amil idi.

Pandemiya kontekstində aparılan fiskal siyasət

Bir çox ölkələrdə fiskal siyasət iki sahədə tarazlıq mexanizmi kimi çıxış edir. Bunlardan birincisi, iqtisadi artım və iqtisadiyyatın hərtərəfli dayanıqlı inkişafı üçün şəraitin təmin edilməsidir. İkincisi isə fiskal siyasət dayanıqlı büdcə sisteminin formalaşdırılması vasitəsi kimi olduqca mühüm əhəmiyyətə malikdir. Mövcud büdcə siyasətinin əsas məqsədlərindən biri

büdcənin artımının təminatı kimi qəbul edilmiş idarəetmə qərarlarının bütövlükdə ölkənin iqtisadi inkişafına müsbət təsir göstərməsidir. Məcmu tələbin təklifin azalmasından yuxarı və kənarda tənəzzülə səbəb olması, fiskal siyasət müdaxilələrinin məcmu tələbi saxlamaqda güclü olduğunu gözləməyə səbəb ola bilər [8, s.4]. Büdcə idarəçiliyini təkcə öhdəliklərin yerinə yetirilməsi ilə deyil, həm də cəmiyyətin inkişafı və bərabərsizliyin yumşaldılması, xüsusən də düşünülmüş, balanslaşdırılmış siyasətlə bağlı idarə etmək vacibdir. 2021-ci ilin dövlət büdcəsinin hazırlanması, müzakirəsi və qəbulu əvvəlki illərdən fərqli olaraq, Azərbaycan xalqının böyük gərginlik və həyəcan yaşadığı, şanlı qələbə ilə başa çatan dövrə təsadüf etdi. Belə ki, cari ilin əvvəlində koronavirus (*COVID-19*) pandemiyasının başlaması və onun sürətlə yayılması digər dövlətlər kimi Azərbaycan Respublikasının da sosial-iqtisadi inkişafına təsir göstərmiş, bu sahədə aparılması nəzərdə tutulan layihə və proqramların həyata keçirilməsinə mane olmuşdur. 2021-ci il dövlət büdcəsinin gəlirləri hesablanarkən 2020-ci ildə koronavirus pandemiyasının mənfi təsirinin 2021-ci ildə də davam edəcəyi, neft hasilatının azaldılmasına dair *OPEC+* sazişi, enerji bazarında dəyişikliklər, eləcə də beynəlxalq maliyyə institutlarının proqnozları və ölkəmizin makroiqtisadi göstəriciləri nəzərə alınmışdır. Azərbaycanda aparılan vergi islahatının əsas məqsədləri ölkədə maliyyə təhlükəsizliyini və kiçik və orta biznesin inkişafını təmin etmək, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şərait yaratmaq və dövlət büdcəsinin gəlirlərini artırmaqdan ibarətdir.

Xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, qlobal qeyri-sabitlik şəraitində vergi siyasəti, ilk növbədə real sektorun dəstəklənməsinə yönəlməli, investisiya siyasətinin və iqtisadi rəqabət qabiliyyətinin qorunmasında stimullaşdırıcı olmalı, çevik olmalı, innovativ sahələrin inkişafına dəstək verməlidir. Mövcud vergi dərəcələrinə yenidən baxılması həm iqtisadi, həm də sosial baxımdan olduqca vacib bir məsələdir. Qeyd etmək lazımdır ki, 2020-ci il iyunun 2-də Azərbaycanda Vergi Məcəlləsinə dəyişikliklər qəbul edilib, müəssisələr üçün mənfi nəticələrin azaldılması məqsədilə müvəqqəti vergi güzəştləri və məzuniyyətlər tətbiq edilib [9]. Tədbirlərə il ərzində torpaq və əmlak vergilərinin ləğvi, habelə pandemiya zamanı xüsusilə ağır zərər çəkən müəssisələr üçün gəlir vergilərinin və sosial sığorta haqlarının azaldılması daxildir. Hökumət həmçinin fərdi sahibkarlara və biznes sahiblərinə maliyyə dəstəyi göstərməyə və onlara əməkhaqqının ödənilməsinə kömək etməyə çalışıb. Bunun üçün birbaşa olaraq aidiyyəti şəxslərin bank hesablarına vəsaitlərin köçürülməsi üçün onlayn platformadan istifadə edilib. 2020-ci ilin iyul ayının sonunda 100 mindən çox mikrosahibkara 63,55 milyon manat (37,4 milyon ABŞ dolları) vəsait daxil olub, 30 minə yaxın sahibkarın ümumilikdə 98 milyon manat (57,7 milyon dollar) əməkhaqlarının ödənilməsinə köməklik göstərilməsi ilə bağlı müraciətinə isə müsbət cavab verilib [10]. Bundan başqa, çatdırılma xidmətlərinin fəaliyyəti, sərgilərin və səhnə fəaliyyətinin təşkili sahəsi, kinoteatrlar, muzeylər, teatrlar və konsert salonları, idman və istirahət müəssisələrinin, tədris kurslarının, məktəbdənkənar tərbiyə müəssisələrinin, psixoloji mərkəzlərin fəaliyyəti əmlak və torpaq vergilərindən azad olunub. Respublikada koronavirus pandemiyasından zərər çəkən ərazilərdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektləri üçün vergi güzəştləri, güzəştlər və vergi tətilləri proqramı aşağıdakılardır:

✓ Sadələşdirilmiş vergi üzrə mikrosahibkarlıq subyektləri üçün müəyyən müddətə imtiyazların verilməsi;

- ✓ Vergi ödəyicilərinin müvafiq həcmdə və müəyyən müddətə mənfəət vergisini ödəməkdən azad edilməsi;
- ✓ Vergilərin ödənilməsi və vergi bəyannamələrinin verilməsi müddətlərinin uzadılması;
- ✓ Əhalinin ərzaq, tibbi və digər mühüm tələbatlarının çevik tənzimlənməsi və təmin edilməsi məqsədi ilə müəyyən edilmiş təyinatlı malların istehsalı üçün istifadə olunan xammal və materialların ƏDV-dən azad edilməsi;
- ✓ 2019-cu ilin yekunları üzrə gəlir vergisinin (gəlir vergisinin) ödənilməsi müddətinin uzadılması;
- ✓ Epidemiyanın qarşısının alınması məqsədilə göstərilən pulsuz xidmətlərə sıfır (0) dərəcə ilə ƏDV-nin tətbiqi.

İqtisadiyyat Nazirliyinin məlumatına görə, bu vergi güzəştləri 114 milyon manat (67 milyon dollar) həcmində qiymətləndirilir. Dövlət idarəetmə sistemində vaxtında aparılan islahatlar Azərbaycanı pandemiya zamanı çağırışlara adekvat cavab verməklə yanaşı, ölkənin milli maraqları sistemində bir sıra əsas istiqamətlər üzrə postpandemiya dövrü üçün tapşırıqlar və müdafiə mexanizmlərini formalaşdırmaq imkanı verdi.

Qeyd olunmalıdır ki, hökumət pandemiyanın səbəb olduğu iqtisadi itkilərə baxmayaraq, mövcud olan ehtiyatlardan istifadə edərək fiskal öhdəlikləri yerinə yetirməyə qərar verdi. Buna görə də, həm neft, həm də qeyri-neft sektorundan gələn vergilərdən gözlənilən itkilər Dövlət Neft Fondundan transfertlərin artırılması ilə kompensasiya olundu. Dürüstləşdirilmiş büdcə sənədinə əsasən, SOCAR-ın vergi öhdəlikləri 1450 mln manatdan 1240 mln manata endirilmiş, o cümlədən xarici neft şirkətləri üzrə vergi öhdəlikləri 730 mln manatdan 550 mln manata endirilmişdir [11, s.42]. Fondun büdcəyə dəstəyinin artırılması barədə ehtimal hələ aprel ayının əvvəllərində Hesablama Palatasının rəhbərinin media müsahibəsində də səsləndirilmişdi. Qurumun sədrinin fikrinə görə, xarici borcların Dövlət Neft Fondunun büdcəyə nəzərdə tutulan transfertləri hesabına ödənilməsi fiskal sistem üçün riskləri daha da azaldır.

Qeyd etmək lazımdır ki, pandemiyanın təsirini yumşaltmaq üçün hökumət tərəfindən həyata keçirilən fiskal tədbirlər həssas qruplara ünvanlı dəstək, səhiyyə xərclərinin genişləndirilməsi, rəqəmsallaşmanın təşviqi və maliyyə siyasətində həyata keçirilən tədbirləri özündə ehtiva edir. Hökumətin həssas qruplara dəstəyi pandemiyanın ev təsərrüfatlarına və bizneslərə mənfi iqtisadi təsirini azaltmaq məqsədi daşıyırdı. Məqsədli dəstəyə pul köçürmələri, subsidiyalar və kredit zəmanətləri daxildir. Hökumət həmçinin pandemiya təsirlənən müəssisələrə müvəqqəti yardım göstərmək üçün vergi bəyannaməsi və ödəmə müddətlərini uzadıb. Qeyd etmək lazımdır ki, pandemiya ölkənin səhiyyə sistemini əhəmiyyətli dərəcədə gərginləşdirdi. Hökumət pandemiyanın yaratdığı problemləri həll etmək üçün səhiyyə xərclərini artırdı. Bura yeni xəstəxanaların tikilməsi, tibbi avadanlıqların alınması və əlavə tibb işçilərinin işə götürülməsi daxildir. Əlavə olaraq, hökumət rəqəmsallaşmanın post-pandemiya dövründə iqtisadi artım üçün vacib element olduğunu dərk edərək onu təşviq etmək üçün addımlar atdı. Biznes əməliyyatlarını asanlaşdırmaq üçün müxtəlif onlayn platformalar işə salındı və rəqəmsal texnologiyalara sərmayə qoyan bizneslərə vergi güzəştləri təqdim edildi. Hökumət pandemiya qarşı fiskal siyasət reaksiyasında çeviklik nümayiş etdirdi. Maliyyə siyasəti

tədbirlərini maliyyələşdirmək üçün borclanmanı artırdı və pandemiyanın iqtisadi təsirinə cavab vermək üçün fiskal qaydalardan müvəqqəti yayınmalara icazə verdi.

Həssas qruplara ünvanlı dəstək. Hökumət tərəfindən göstərilən ünvanlı dəstək pandemiyanın həssas qruplara iqtisadi təsirini azaltmağa kömək etdi. Bununla belə, hökumət pandemiya təsirlənən daha çox ev təsərrüfatlarına və müəssisələrə çatmaq üçün dəstək tədbirlərinin əhatə dairəsini daha da genişləndirə bilərdi.

Səhiyyə xərclərinin genişləndirilməsi. Səhiyyə xərclərinin artması pandemiyanın yaratdığı səhiyyə problemlərini yüngülləşdirməyə kömək etdi. Bununla belə, hökumət daha yaxşı satınalma təcrübələrini qəbul etməklə və səhiyyə infrastrukturuna sərmayə qoymaqla xərclərin səmərəliliyini və effektivliyini artırmaqla bilərdi.

Rəqəmsallaşmanın təşviqi. Hökumətin rəqəmsallaşmanı təşviq etmək söyləri təqdirəlayiqdir. Bununla belə, hökumət rəqəmsal texnologiyalara keçidi asanlaşdırmaq üçün, xüsusən də kiçik və orta müəssisələr üçün daha çox dəstək və resurslar verə bilərdi.

Maliyyə siyasətində çeviklik. Hökumətin fiskal siyasətdə çevikliyi pandemiyanın iqtisadi təsirini azaltmağa kömək etdi. Bununla belə, hökumət fiskal qaydalardan müvəqqəti kənarlaşmaların uzunmüddətli fiskal balanssızlıqlara gətirib çıxarmamasını təmin etməlidir.

Nəticə

Pandemiyanın təsirlərinin aradan qaldırılması üçün ilk növbədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə tədbirlər planı təsdiq edilmişdir. Bu tədbirlər planı ölkədə makroiqtisadi tarazlığın qorunmasını, əhəlinin rifah səviyyəsinin yaxşılaşdırılmasını, sahibkarlıq subyektlərinə dəyən zərərin yumşaldılmasını nəzərdə tuturdu. Bundan əlavə, dövlət büdcəsinə daxilolmaların azalmasının qarşısının alınması üçün Dövlət Neft Fondunun büdcəsindən dövlət büdcəsinə nəzərdə tutulan transfertlərin həcmi artırılmışdır. O cümlədən, hökumət tərəfindən pandemiyanın vətəndaşlara təsirinin yüngülləşdirilməsi məqsədi ilə məşğulluq sahəsində dəstək tədbirləri görülmüş, əmək müqaviləsi ilə işləyənlərin iş yerinin saxlanılmasına köməklik göstərilmiş və işsiz şəxslərə aylıq birdəfəlik müavinətlər verilmişdir. Həmçinin sahibkarlıq subyektlərinə dəstək məqsədilə vergi güzəştləri tətbiq edilmiş və vergi təkilləri proqramı hazırlanmışdır. Pandemiyanın uzun müddət davam etməsi və ciddi iqtisadi böhran yaratmasına baxmayaraq, Azərbaycanda pandemiya ilə mübarizə çərçivəsində istər sosial, istərsə də iqtisadi sahədə zəruri addımlar atılmış və insanların rifah səviyyəsinin, ümumi iqtisadi aktivliyin qorunub saxlanılmasına nail olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycanda koronavirusa qarşı maliyyə siyasətinin əsas istiqamətləri pandemiyanın iqtisadiyyata və vətəndaşlara təsirinin yumşaldılmasında mühüm rol oynayıb. Hökumətin vergi güzəştləri, subsidiyalar, kreditlər və sosial müdafiə tədbirləri kimi tədbirləri iqtisadiyyatı sabitləşdirməyə və zərər çəkmiş ev təsərrüfatlarına və biznesə dəstək verməyə kömək etmişdir. Pandemiya zamanı aparılan fiskal siyasət onun mənfi təsirini azaltmağa kömək etsə də, tam həcmdə qarşısını ala bilməmişdir. Pandemiyanın mənfi nəticələrini aradan qaldırmaq və daha effektiv və sağlam fiskal siyasət modelinin böhran vəziyyətində tətbiq olunmasını təmin etmək, o cümlədən ümumi iqtisadi dayanıqlılığı təmin etmək üçün hökumət tərəfindən aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsəduyğundur.

✓ Sosial müdafiə tədbirlərinin ünvanlılığının təkmilləşdirilməsi. Azərbaycan hökuməti sosial müdafiə tədbirlərinin əhalinin ən həssas təbəqələrinə çatmasını təmin etmək üçün onların ünvanlılığını gücləndirməlidir. Buna ən çox ehtiyacı olanları müəyyən etmək və onlara çatmaq üçün məlumat və texnologiyadan istifadə etməklə nail olmaq olar.

✓ Şəffaflıq və hesabatlılığın gücləndirilməsi. Hökumət korrupsiyanın və səmərəsizliyin qarşısını almaq üçün pandemiya qarşı mübarizə resurslarının ayrılması və idarə olunmasında şəffaflıq və hesabatlılığı təmin etməlidir. Bu, satınalma prosesində şəffaflığın artırılması və effektiv monitoring və qiymətləndirmə mexanizmlərinin tətbiqi ilə həyata keçirilə bilər.

✓ Tənnoloji imkanlardan maksimal şəkildə istifadənin təmin olunması. Hökumət fiskal siyasət tədbirlərinin səmərəliliyini və effektivliyini artırmaq üçün texnologiyadan istifadə etməlidir. Bu, sosial müdafiə tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün rəqəmsal platformaların istifadəsini və siyasət qərarları ilə məlumatlandırmaq üçün məlumat analitikasının istifadəsini əhatə edə bilər.

✓ İqtisadiyyatın diversifikasiyasının təmin edilməsi. Hökumət neft gəlirlərindən asılılığı azaltmaq və gələcək şoklara qarşı dayanıqlıq yaratmaq üçün iqtisadiyyatı şaxələndirməyə davam etməlidir. Bu, qeyri-neft sektorlarına məqsədyönlü investisiyalar, sahibkarlıq və innovasiyaların təşviqi vasitəsilə həyata keçirilə bilər.

✓ İnsan kapitalının inkişafına sərmayə qoyuluşunun təmin edilməsi. Hökumət iqtisadi artım və inkişafa təkan verə biləcək ixtisaslı işçi qüvvəsi yaratmaq üçün insan kapitalının inkişafına investisiya qoymalıdır. Bu, təhsil və peşə hazırlığı proqramları üçün maliyyənin artırılmasını əhatə edə bilər.

✓ Əlverişli biznes mühitinin yaradılması. Hökumət özəl sektorun investisiyalarını və böyüməsini təşviq edən əlverişli biznes mühiti yaratmalıdır. Bu, biznesə giriş üçün bürokratik maneələrin azaldılmasını və kiçik və orta müəssisələrin maliyyələşdirmə imkanlarının yaxşılaşdırılmasını əhatə edə bilər.

✓ Beynəlxalq əməkdaşlığın və tərəfdaşlığın gücləndirilməsi. Hökumət pandemiya effektiv cavab vermək və daha dayanıqlı iqtisadiyyat qurmaq üçün lazımı resurslara və təcrübəyə çıxış əldə etmək üçün beynəlxalq əməkdaşlığı və tərəfdaşlığı gücləndirməlidir. Bu, maliyyə və texniki yardım əldə etmək üçün beynəlxalq təşkilatlar, donorlar və digər ölkələrlə işləməyi əhatə edə bilər.

Xüsusi olaraq qeyd olunmalıdır ki, pandemiya ölkələrə fiskal dayanıqlılığın təmin olunmasının vacibliyini bir daha sübut etdi. Belə ki, qapanmaların yaratdığı iqtisadi çətinliklər və büdcə daxilolmalarındakı azalmalar ölkələrin iqtisadi və sosial mühitdəki funksiyalarının həyata keçirilməsinə mane oldu. Buna görə də, gələcəkdə rastlaşıla biləcək potensial böhran vəziyyətinin daha səmərəli idarə olunması üçün büdcə daxilolmaları maksimum şəkildə artırılmalı, xərclər effektiv şəkildə idarə olunmalı və büdcə resurslarından səmərəli istifadə olunmalıdır. Bu da öz növbəsində, ölkənin strateji valyuta ehtiyatlarının artırılmasına, mümkün böhran vəziyyətində dövlətin öhdəliklərini yerinə yetirə bilməsinə və ümumilikdə iqtisadi və sosial dayanıqlılığa və inkişafa gətirib çıxaracaqdır. Büdcə daxilolmalarının artması və bu kimi böhran vəziyyətlərinin effektiv şəkildə idarə olunmasının əsas vasitələrindən biri yeni

texnologiyalardan və rəqəmsallaşmadan istifadənin artırılmasıdır. Məhz bu yolla gücləndirilmiş vergi administrasiyasına investisiyaların cəlb edilməsinə təkan vermək mümkündür. Yüksək rəqəmsallaşdırılmış vergi administrasiyalarının modelləri uyğunluğu artıracaq və vergi ödəyicilərinin daha qüsursuz və rahat şəkildə vergiləri ödəmələrinə şərait yaradacaqdır. Daha yaxşı vergi inzibatçılığına investisiyanın faydaları inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün xüsusilə yüksək ola bilər. Əlavə olaraq qeyd olunmalıdır ki, mikrobiznes üçün sadələşdirilmiş vergilər də daxil olmaqla həm inzibati, həm də siyasi tədbirlər vasitəsilə vergitutmanın sadələşdirilməsi də uzunmüddətli perspektivdə ölkənin mikrosahibkarlıq subyektlərindən gələn gəlirlərinin artırılmasına və bu sahədə şəffaflığın təmin olunmasına gətirib çıxara bilər. Bu tövsiyələri həyata keçirməklə Azərbaycan hökuməti pandemiya qarşı maliyyə siyasətini daha da gücləndirir, gələcəkdə qarşıya çıxacaq bu və ya digər böhran hallarına qarşı daha effektiv mübarizə apara və ölkə üçün daha davamlı, sağlam iqtisadiyyat qura bilər.

Ədəbiyyat

1. COVID-19: Protecting people and societies (no date) OECD. Available at: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/covid-19-protecting-people-and-societies-e5c9de1a/>.
2. Agency, S.A.F.A.R.O.F.F.C. Ana səhifə. Available at: <https://oilfund.az/en/fund/press-room/news-archive/1454>.
3. Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və Bundan İrəli gələrək Dünya Enerji və səhm Bazarlarında Baş Verən kəskin dalğalanmaların azərbaycan respublikasının iqtisadiyyatına, Makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin Azaldılması ilə bağlı Bir Sıra tədbirlər Haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı (no date) Koronavirus (COVID-19) pandemiyasının və bundan irəli gələrək dünya enerji və səhm bazarlarında baş verən kəskin dalğalanmaların Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatına, makroiqtisadi sabitliyə, ölkədə məşğulluq məsələlərinə və sahibkarlıq subyektlərinə mənfi təsirinin azaldılması ilə bağlı bir sıra tədbirlər haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı" Azərbaycan Prezidentinin Rəsmi internet səhifəsi. Available at: <https://president.az/az/articles/view/36228>.
4. İqtisadi artıma və Sahibkarlığa əsas dəstək alətləri, İqtisadi artıma və sahibkarlığa əsas dəstək alətləri - Taxes.Gov.Az. Available at: <https://www.taxes.gov.az/az/post/1013>.
5. Veyisov. E., Qasimov. Ə. (2021). Pandemiyanın aradan qaldırılmasında Azərbaycanın vergi siyasəti s.52.
6. https://maliyye.gov.az/scripts/pdfs/web/viewer.html?file=%2Fuploads%2Fnews_files%2F6138cbdb2ca14.pdf, s.12
7. Aylıq Makroiqtisadi Göstəricilər, Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsi. Available at: <https://www.stat.gov.az/news/macroeconomy.php?lang=az&page=32&arxiv=1>
8. Guerrieri V. et al. (2020), Macroeconomic Implications of COVID-19: Can Negative Supply Shocks Cause Demand Shortages? s.4.
9. Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində Dəyişiklik Edilməsi Haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2020-Ci İL 8 may tarixli 90-VIQD Nömrəli Qanununun Tətbiqi barədə" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2020-Ci İL 2 İyun Tarixli 1047 nömrəli fərmanının icrasının Təmin Edilməsi Haqqında. Available at: <https://e-qanun.az/framework/45332>.
10. İqtisadi artıma və Sahibkarlara Dövlət Dəstəyi tədbirlərinin mexanizmləri Available at: <https://www.taxes.gov.az/az/page/iqtisadi-artima-ve-sahibkarlara-dovlet-desteyi-tedbirlerinin-mexanizmleri>.
11. Eurasia Hub The impact of Covid-19 on the Azerbaijani economy (khazar.org), s.42.